

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Georg Karo, *Erinnerungen. Greifen am Thron, erschienen bei Bruno Grimm, Baden - Baden 1959. Σελίδες 131, εικόνες 75.*

Ἡ ἀγαθὴ τύχη πῦδόκησε νὰ φθάσῃ μὲ ἀκμαιοτάτας πνευματικὰς δυνάμεις τὸ 88ον ἔτος τῆς ἡλικίας του ὁ Νέστωρ τῆς προῖστορικῆς καὶ κλασσικῆς ἀρχαιολογίας Georg Karo καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ τὸ εὐρὸν καλλιφεργημένον Κοινὸν ἕν συνθετικὸν ἔργον διὰ τοῦ ὁποίου παρέχεται μία λαμπρὰ συνολικὴ εἰκὼν τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, ἀποδιδομένη ὑπὸ μορφὴν ἀναμνήσεων καὶ ὑπὸ τὸν ἐντυπωτικὸν τίτλον Γρύπες παρὰ τὸν Θρόνον. Ἐκ τοῦ κειμένου γίνεται φανερὰ ἡ πρόθεσις τοῦ συγγραφέως νὰ τὸ συμπληρώσῃ δι' ἑνὸς δευτέρου, ἀντιστοίχως εἰκονίζοντος τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον ἐμελέτησε καὶ ἐγνώρισεν ὅσον πολὺ ὀλίγοι. Τὸ μνημειῶδες αὐτοῦ ἔργον περὶ τῶν λακκοειδῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηναίων ἀποτελεῖ μαρτύριον τούτου. Ὁ ἴδιος ἐν προλόγῳ χαρακτηρίζει τὸ νῦν παρουσιαζόμενον ἔργον ὡς τονίζον τὴν προσωπικὴν θέσιν τοῦ συγγραφέως τοῦ ἀπέναντι τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ὁποίου παρέχει εἰκόνα. Ἀρχίζει μὲ τὴν παράθεσιν ἀναμνήσεων ἐκ τῆς πρώτης ἐπαφῆς του μὲ τὴν νῆσον Κρήτην, τῶν ἀνασκαφῶν της καὶ τῆς ἐργασίας τούτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐν μέτρῳ καὶ προσωπικῶς συμμετέσχε, καὶ αἱ ἀναμνήσεις αὗται φέρουν πρὸ τῶν ὀμμάτων μας τὴν ἐποχὴν τῆς ἡρωϊκῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ παρθένον ἀκόμη τότε ἔδαφος τῆς μεγαλοννήσου. Μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν ἀνὰ τὴν Κρήτην περιηγήσεών του παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ δώσῃ ζώσας τὰς πρώτας ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ πολύμορφον τοπεῖον, τὰς δυσκόλους ἐπικοινωνίας, τοὺς ἀνθρώπους της. Χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ τις εἰσάγεται εἰς μίαν συστηματικωτέραν ἐπαφὴν μὲ τὸν μινωικὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον πλέον βλέπει μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ συγγραφέως. Σοφῶς ὁ τελευταῖος δὲν ὑποδιήρесе τὴν ἐκθεσὶν του εἰς κεφάλαια, ἀν καὶ διὰ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ χειριζομένου τὸ βιβλίον παρετέθη πίναξ συστηματικὸς τοῦ περιεχομένου. Διατηρεῖ τις οὕτω τὴν ἐντύπωσιν μέχρι τέλους ὅτι ἐκτίθεται εἰς συνεχῆς κύκλος ἀλληλοσυνδεομένων ἐντυπώσεων.

Τὸ κείμενον συνοδεύεται μὲ λαμπρὰν εἰκονογράφησιν, εἰδικῶς κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ συγγραφέως προπαρασκευασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐξαιρέτου καλλιτέχνου φωτογράφου Friedrich Hewicker. Αἱ πλεῖσται τῶν εἰ-

κόνων είναι από τὰς καλύτερας ἐξ ὧν μέχρι σήμερον ἐδημοσιεύθησαν, καθιστῶσαι κατὰ τρόπον ἄριστον προσιτὰ τὰ μοναδικὰ μινωικὰ ἀριστουργήματα εἰς τὸ εὐρὺ Κοινόν. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προξενοῦν αἱ εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, καὶ ἐκ τούτου αἰσθάνεται τις λύπην ὅτι δὲν παρετέθησαν ἐπὶ πλέον ὀλίγα ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ, αἵτινες ἴσως θὰ ἦσαν ἀκόμη ἐντυπωτικώτεροι. Εἰκόνες καὶ κείμενον εὐρίσκονται εἰς στενὴν σύνδεσιν, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι λόγῳ τῆς οἰκονομίας τῆς ὕλης ἀπεδείχθη ἀνεφάρμοστος ὁ συντονισμός των.

Ὁ συγγραφεὺς, παρακολουθήσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς προσπαθείας τοῦ Ἐβανς διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ, ὁμιλεῖ διὰ τὸ ὅλον πρόβλημα καὶ ὑπεραμύνεται τοῦ τεθέντος εἰς ἐφαρμὴν συστήματος, ὀρθῶς ὡς νομίζω. Ὁμιλεῖ ἐπίσης περὶ τῶν χρησιμοποιηθεισῶν μεθόδων ἀνασκαφῆς καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως περὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ Ἐβανς καὶ τῶν συνεργατῶν του.

Ἀκολούθως εἰσέρχεται εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς μινωικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ὁποίας δίδει γενικὸν χαρακτηρισμόν, παραθέτων εἶτα καθολικὴν περιγραφὴν τῶν δύο κυριωτέρων ἀνακτόρων, τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ, καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν ἀντιπαραβολῇ. Δὲν παραλείπει νὰ κάμῃ ἰδιαίτερον λόγον περὶ τῶν συστημάτων ὑδρεύσεως καὶ ἀποχετεύσεως, ὡς καὶ περὶ τῶν ἀνέσεων ἃς εἰσήγαγεν ὁ πολιτισμός. Παρειαίγει περαιτέρω εἰκόνα τῶν μινωικῶν ἱερῶν καὶ τῶν εἰδικῶν τούτων ἐγκαταστάσεων, συμβόλων καὶ εἰδώλων καὶ ὁμιλεῖ δι' ὀλίγων περὶ τῆς ἐντὸς αὐτῶν διεξαγομένης λατρείας, κεφάλαιον τὸ ὁποῖον τοῦ ἐδόθη ἄλλοτε ἢ εὐκαιρία νὰ ἐπεξεργασθῇ ἀναλυτικώτερον, εἰς μορφήν ἀτλαντος ἀντιπροσωπευτικῶς εἰκονογραφημένου. Ἐν συσχετισμῷ ἐξετάζει τὴν νεκρικὴν λατρείαν, ὀλοκληρῶν περαιτέρω τὴν ἐκθεσὶν του μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν νεκροπόλεων καὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν βασιλικῶν τάφων. Προκειμένου περὶ τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Τάφος - Ἱερὸν νοτίου βασιλικοῦ τάφου, μνημονεύει τὸν χρυσοῦν δακτύλιον τοῦ Μίνως, ὑποστηρίζων τὴν κιβδηλίαν τούτου.

Μὲ ὅλως ἰδιαιτέραν ἐνάργειαν καὶ γλαφυρότητα πραγματεύεται ἀκολούθως περὶ τῆς μινωικῆς τοιχογραφίας, ὡς περὶ τῆς μᾶλλον χαρακτηριστικῆς ἐκδηλώσεως τῆς μινωικῆς τέχνης. Περιγράφει τὴν τεχνικὴν τῆς, τὴν διάρθρωσιν κατὰ συνεχῆ διαζώματα, τὴν προκαλουμένην παραίσθησιν ἐλευθέρου χώρου καὶ δίδει τοὺς κύριους χαρακτῆρας αὐτῆς καὶ τοὺς συμβατισμούς τῆς. Μὲ παράθεσιν σειρᾶς παραδειγμάτων δεικνύει πῶς ἐχρησιμοποιήθησαν θέματα τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, μάλιστα τῆς θρησκευτικῆς, ἵνα πλασθῇ εἰς ὄνειρώδης καὶ πλασματικὸς κόσμος, σφύζων ἐκ ζωῆς καὶ κινήσεως. Ἐνώπιόν μας πα-

ρελαύνει οὕτω ὀλόκληρος ἡ θεωρία τῶν εὐκινήτων καὶ χαριεσσῶν μορφῶν τῶν δωροφόρων, χορευτῶν, ἀκροβατῶν, τῶν κυριῶν τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ νεαροῦ πρίγκηπος, πλῆθος εἰκόνων ἐκ τῆς φύσεως μὲ τὴν πλουσίαν πανίδα καὶ χλωρίδα· καὶ ἀκολουθῶς ὀλόκληρος ὁ μικρογραφικὸς αὐτὸς κόσμος εἰς τὸν ὁποῖον τόσον ἐλευθέρως κινοῦνται ἑορταστικαὶ ὁμάδες ἢ τελετουργοῦσαι μορφαί. Ὁ συγγραφεὺς ὑπογραμμίζει τὴν ἐντύπωσιν περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ θεοσεβείας τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἣτις θὰ ἐπροξενεῖτο εἰς τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὰ ἀνάκτορα. Δίδει ἐπίσης χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ καθαρῶς διακοσμητικοῦ κύκλου. Ἡ περιγραφή τῶν θεμάτων τούτων γίνεται μὲ μεγάλην τέχνην καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα παρεισάγονται νέα ἐρμηνεῖαι (ὡς προκειμένου περὶ τῆς ταυρομαχίας)· δὲν διστάζει, ἵνα μὴ καταπονηθῇ ὁ ἀναγνώστης, νὰ παραθέσῃ καὶ ἀνέκδοτα (ὡς διὰ τοὺς γρύπας τοῦ θρόνου). Προσπαθεῖ ταυτοχρόνως νὰ δώσῃ τὰ διάφορα στάδια ἐξελίξεως τῆς τοιχογραφίας καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν αἰφνηδίαν καὶ ἄνευ προσταδίων ἀνθησίαν τῆς μὲ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἐπεξεργασίαν τῶν θεμάτων εἰς τὴν μικρογλυπτικὴν τῶν σφραγιδολίθων.

Εἰσέρχεται οὕτω εἰς τὸ σημαντικώτατον τοῦτο κεφάλαιον τῆς μινωικῆς τέχνης, τοῦ ὁποίου δίδει πλήρη εἰκόνα μὲ λίαν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα· τεχνική, μορφολογία, θεματογραφία, κύριοι χαρακτῆρες ἐξετάζονται καὶ ἐρμηνεύεται ὁ τρόπος καθ' ὃν ἡ μικρογλυπτικὴ ἤσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μεγάλης ζωγραφικῆς. Ὁρισμένα θέματα ἐπισύρουν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν του, ὡς οἱ παῖκται τοῦ ζατρικίου, αἱ δαιμονικαὶ μορφαὶ τῶν σφραγισμάτων τοῦ Ζάκρου, αἱ προσωπογραφίαι βασιλικῶν προσώπων ἐπὶ σφραγισμάτων τῆς Κνωσοῦ. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν τελευταίων ὁμιλεῖ περὶ τοῦ φυλετικοῦ μινωικοῦ τύπου καὶ περὶ τῆς ἰδιορρυθμίας νὰ ἀποδίδωνται μορφαὶ συχνὰ ἀκέφαλοι ἢ μὲ ἀτροφικὰς κεφαλὰς. Ὁμιλεῖ καὶ πάλιν περὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς κινήσεως ὅχι μόνον εἰς τὰς μορφὰς τῶν μικρογλυπτικῶν παραστάσεων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διακοσμητικὰ θέματα.

Παρεισάγει ἀκολουθῶς τὸ κεφάλαιον τῶν γλυπτικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς μινωικῆς τέχνης εἰς τὰ λίθινα ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ σκεύη καὶ εἰς τὰ εἰδώλια. Ἀναγνωρίζει τὰς ἐπιδράσεις, μάλιστα τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ὀρθῶς ὑπογραμμίζει τὴν πρωτοτυπίαν καὶ ἰδιορρυθμίαν τῶν μινωικῶν, τόσον ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴν πολυχρώμου ὑλικοῦ ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀξιοποίησίν του. Ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζει τὰ ἐπιτεύγματα εἰς τὰ πλαστικοῦ σχήματος ἀγγεῖα, ὧν πολλὰ μὲ ἐνθέσεις, καὶ εἰς τὰ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων, τῶν ὁποίων ἐξαίρει τὴν χάριν. Συναφῶς ὁμιλεῖ περὶ τῶν πλαστικῶν ἔργων ἐκ πηλοῦ καὶ φαγεντιανῆς, τῶν πλείστων ἐξυπηρετησάντων θρησκευτικοὺς σκοπούς, καὶ ἐκείνων

ἐκ μαλακῶν ὑλῶν, ὡς τοῦ ἔλεφαντοστοῦ. Παριστᾶ μὲ πλήρη ἐνάργειαν τὴν θαυμαστὴν τεχνικὴν ἔργων, οἷα αἱ ἐκ φαγεντιανῆς θεαὶ τῶν ὄρφων, ἢ χρυσελεφαντίνων, ὡς ὁ ταυροκαθάπτης. Περὶ τῶν εἰδωλίων ἐκ λίθου, πηλοῦ, χαλκοῦ διαπραγματεύεται εὐρύτερον, παρῆσάγων πληροφορίας σχετικᾶς μὲ τὴν μινωικὴν θρησκείαν. Συμπληρώνει τὴν διαπραγμάτευσιν τῶν γλυπτῶν ἔργων εἰς ἄλλα εἶδη, ὡς τὴν κατηγορίαν τῶν λύχνων.

Τῆς μεταλλοτεχνίας παρουσιάζει τὰ πλέον σημαντικὰ ἐπιτεύγματα τόσον εἰς τὴν χρυσοχοϊκὴν τέχνην ὥσον καὶ εἰς τὴν ὄπλουργίαν καὶ τὴν κατασκευὴν χαλκῶν σκευῶν.

Τέλος συμπληρώνει τὴν συνθετικὴν εἰκόνα μὲ τὴν διαπραγμάτευσιν ὀλοκλήρου τῆς ἐξελίξεως τῆς κεραμεικῆς, ἀπὸ τῆς παλαιότερας περιόδου, καθ' ἣν αἱ νεολιθικαὶ ἐπιβιώσεις καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις ἔδιδον ρυθμοὺς ὑπονεολιθικοῦ χαρακτῆρος (ῥυθμοὶ Ἐγ. Ὀνουφρίου, Πύργου, Βασιλικῆς), διὰ τῆς μέσης περιόδου μὲ τὸν πρωτότυπον ἐξόχου τεχνικῆς καὶ διακοσμῆσεως καμαραϊκὸν ρυθμόν, εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ποικιλίας καὶ τὰ διαδοχικὰ στάδια, μέχρι τῆς ὑστερας περιόδου μὲ τὸ νέον φυσιοκρατικὸν πνεῦμα, τροφοδοτούμενον κυρίως ἐκ τοῦ κόσμου τῆς γλωρίδος καὶ τῆς θαλασσίας πανίδος, καὶ τὴν νέαν τεχνικὴν. Σοφῶς παρίστανται αἱ ἐνδιάμεσοι φάσεις τῆς προπαρασκευῆς καὶ διασταγμοῦ, αἱ μυκηναϊκαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὴν δημιουργίαν ἑνὸς ρυθμοῦ μᾶλλον μνημειώδους, συμμετρικοῦ καὶ συμβατικοῦ — τοῦ ἀνακτορικοῦ — καὶ ἡ πρὸς τὴν παρακμὴν βαθμιαίως κλίνουσα τελικὴ φάσις. Τὰ παρατιθέμενα παραδείγματα τῆς μακρᾶς ταύτης ἐξελίξεως εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν τῶν ρυθμῶν καὶ μορφῶν. Ἰδιαιτέρως πραγματεύεται καὶ περὶ τῶν κοινοτέρων ἀγγείων καὶ σκευῶν, πίθων, λουτήρων καὶ σαρκοφάγων.

Ἐν παρόδῳ ἐξετάζει τὸ πρόβλημα σχέσεως τοῦ μινωικοῦ μὲ τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν καὶ τῆς δυνατότητος διακρίσεως τῶν τεχνουργημάτων τῶν κύκλων τούτων, ἐπίσης δὲ τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως γνησίου καὶ κιβδηλοῦ, ὑπογραμμίζων τὴν τελευταίαν συμβολὴν τῆς ἐπιστήμης μὲ τὴν θέσιν νέων κριτηρίων. Ὀμιλεῖ περὶ τῶν κυριωτέρων ἔργων περὶ ὧν προέκυψαν μεγάλαι ἀμφισβητήσεις, τῶν χρυσῶν δακτυλίων τοῦ Μίνωος καὶ Νέστορος καὶ τοῦ θησαυροῦ τῆς Θίσβης, τῶν ὁποίων ὑποστηρίζει τὴν κιβδηλίαν, τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος καὶ τοῦ χρυσελεφαντίνου εἰδώλου τῆς Βοστώνης, τὰ ὅποια θεωρεῖ γνήσια. Τὸ ὠραῖον βιβλίον κλείει μὲ τὴν διερεύνησιν τῆς καταγωγῆς τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τὴν ἔρευναν τῶν ριζῶν του εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν, τὴν ἐξέτασιν τοῦ φυλετικοῦ τύπου, τοῦ ὁποίου ὑπογραμμίζεται ἡ σύνδεσις μὲ τὴν Ἀνατολίαν, καὶ τῶν λοιπῶν σχέσεων

μὲ τὴν Ἀνατολὴν καὶ Αἴγυπτον, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἀποδεικνύονται ὡς σχέσεις καταγωγῆς. Τὸ ὅλον θέμα παραμένει sub iudices.

Πολλὰ ἔχουν γραφῇ διὰ τὸν μινωικὸν πολιτισμὸν, ἄλλα εἰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας ἢ συγγράμματα, ἄλλα εἰς ἔργα ἐκλαϊκεύσεως, προσφορᾶς ὕλης ἢ παραθέσεως εἰκόνων. Τὸ ἔργον τοῦ Γεωργίου Κάρο εἶναι καὶ ἐπιστημονικὸν καὶ ἐκλαϊκευτικὸν καὶ εἰς μέγα βαθμὸν ἐνημερωτικόν, ἢ δὲ πλουσία, λίαν καλλιτεχνικὴ εἰκονογράφησις τοῦ φέρει εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα τυγχάνουν ἀπαραίτητα διὰ τὴν πρώτην ἐπαφὴν μὲ τὸν μεγάλον κρητικὸν πολιτισμὸν. Ἡ σαφήνεια ἣτις τὸ χαρακτηρίζει, ἡ γλαφυρότης τοῦ ὕφους καὶ ἡ χάρις τοῦ λόγου τὸ καθιστοῦν προσιτὸν εἰς πάντας, ἄλλα καὶ οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες πολλὰ ἔχουν νὰ κερδίσουν ἀπὸ τὴν συστηματικὴν διαπραγματεύσιν τοῦ θέματος καὶ τὰς ἐνημερωτικὰς πληροφορίας, αἵτινες παρατίθενται εἰς τὸ κείμενον, ἀπὸ τὰς εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου παρατιθέμενας παρατηρήσεις καὶ τὰς λεπτομερεῖς ἐπεξηγήσεις τῶν ἀπεικονίσεων. Ὡς ἐκ τούτου τὸ βιβλίον ἔτυχεν ἤδη λίαν θερμῆς ὑποδοχῆς καὶ πανταχόθεν ἐξεφράσθη ἡ εὐχὴ ὅπως κατὰ τὸ δυνατὸν συντόμως ἐκδοθῆ καὶ τὸ ἀντίστοιχον διὰ τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ συμπληρωθῆ λαμπρῶς ἡ εἰκὼν τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ὀλίγαι τινες παρατηρήσεις προστιθέμεναι ἐνταῦθα δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ ἀσκῆσουν κριτικὴν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ ὑποβοηθήσουν τοὺς μέλλοντας νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν ἐπωφελέστερον. Ἄλλως πρόκειται περὶ μᾶλλον ἐπουσιωδῶν λεπτομερειῶν, διὰ τὰς πλείστας μάλιστα τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων. Ὁ συγγραφεὺς γράφων μακρὰν πλέον τῶν σωζομένων λειψάνων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὴ ἔχων τὴν δυνατότητα νὰ ἐλέγξῃ ὠρισμένα σημεῖα, ἦτο φυσικὸν νὰ ὑποπέσῃ εἰς ὀβλεπτήματά τινα, τὰ ὁποῖα φυσικῶς θὰ ἦσαν πολὺ περισσότερα ἢ τὸ θαλερὸν γῆρας τοῦ σοφοῦ μελετητοῦ δὲν ἐχαρακτηρίζετο ἀπὸ μοναδικῆς ἐναργείας μνήμην.

Τὸ ἐννεαδικὸν χρονολογικὸν σύστημα τοῦ Ἐβανς — τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν τὸ εἶχεν ἤδη διαρθρώσει, ὡς ἀναγράφεται (σ 6), ἀπὸ τοῦ 1900 — πάντοτε ἔφερε σύγχυσιν εἰς τοὺς μελετητάς, ἰδίως ὡς πρὸς τὸν συντονισμὸν τοῦ μὲ τὰς ἱστορικὰς διαιρέσεις τὰς ὁποίας δημιουργοῦν αἱ μεγάλαι καταστροφαί· ἰδιαιτέρως διαμφισβητουμένη εἶναι ἡ ἀπόδοσις ὠρισμένων ἀνικειμένων εἰς τὴν μίαν ἢ ἄλλην φάσιν τῆς αὐτῆς περιόδου. Θὰ ἦτο φρονιμώτερον διὰ τοῦτο ἢ νὰ παραλείπεται ἢ ἀκριβεστέρα δήλωσις τῆς φάσεως ἢ νὰ χρησιμοποιῆται τὸ τελευταίως προταθὲν σύστημα χρονολογήσεως μὲ βάσιν τὴν ἱστορίαν ἐξελίξεως τῶν ἀνακτόρων, ἀφοῦ ταῦτα κυρίως ὑπῆρξαν αἱ ἐστίαὶ ἀκτινοβολίας τοῦ πολιτισμοῦ (προανακτορικῆ, παλαιοανακτορικῆ, νεοανακτορικῆ καὶ μετανακτορικῆ περιόδος). Οὕτω π. χ. ἐν σ 31 δίδεται ὡς χρονολογία τῶν ἀνακτόρων Φαιστοῦ, τοῦ πρώτου ἢ ΜΜΙ - ΙΙ περίοδος, τοῦ δευτέρου ἢ ΥΜΙ, ἐνῶ ἐν σ. 92 χρονολογεῖται τὸ δεῦτερον ἀνάκτορον Κνωσοῦ εἰς τὴν ΜΜΙ β - ΥΜΙ περίοδον, δη-

μιουργευμένης ούτω διαφορετικής χρονολογίας διὰ τὰ δύο ανάκτορα, ἥτις ἄλλως δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων. Ἡ κατὰ τὸ σύστημα Ἔβανς χρονολόγησις ἀμφοτέρων τῶν ἀνακτόρων θὰ ἦτο ΜΜΙβ · ΜΜΙΙ τοῦ πρώτου καὶ ΜΜΙΙΙ · ΥΜΙΙ τοῦ δευτέρου, μὲ τρεῖς οἰκοδομικὰς φάσεις δι' ἕκαστον. Ἡ ἀναγωγή εἰς τὴν ΜΜΙΙΙ ὠρισμένων ἔργων ὡς τῶν τριῶν ἀναγλύφων ἀγγείων, τοῦ ἐκ λιπαρίτου τρίτωνος καὶ τῆς σφιγγὸς - μελανοδοχείου ἐξ Ἁγ. Τριάδος, τῶν μικρῶν ἐλεφαντίνων ἀντικειμένων ἐκ Παλαικάστρου καὶ τοῦ ἐλεφαντίνου ἀκροβάτου ἐκ Κνωσοῦ, τοῦ πλαστικοῦ ρυτιοῦ μορφῆς ταύρου ἐκ Ψείρας, τῆς μικρᾶς χαλκῆς λάτριος ἐξ Ἁγ. Τριάδος, τῆς μικρᾶς κουροτρόφου θεᾶς ἐκ Μαύρου Σπήλιου Κνωσοῦ, τοῦ χαλκοῦ ἱππάριου καὶ τοῦ χαλκοῦ εἰδωλίου λατρευτοῦ ἐκ Τυλίσου, τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῶν Ἰσοπάτων, τῶν ἐκ πορφυρίτου λύχνων καὶ τοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικῶν προτύπου βάρους ἐκ Κνωσοῦ δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ, τοιαύτης χρονολογίας οὔσης ἀναμφιβόλως ὑψηλῆς. Σήμερον ἐπίσης εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι τὸ ἐκ Μόχλου πῶμα μὲ τὸν κύνα ἀνήκει τοῦλάχιστον εἰς τὴν ΠΜΙΙ φάσιν, εἰς ἣν καὶ ἡ ὠραία πυξίς μετὰ σπειρῶν ἐκ Μαρωνιαῶς, καὶ ὅτι τὰ εἰς τὸ ἀνάκτορον Μαλίων ἀνακαλυφθέντα *insignia dignitatis*, σκῆπτρον καὶ ξίφος, τοῦ βασιλέως εἶναι ΜΜΙΙΙ καὶ ὄχι ΜΜΙΙ. Εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν ὑπάρχουν ἐπίσης διαφοραί: Ὁ Κροκοσυλλέκτης πλέον δὲν χρονολογεῖται εἰς τὴν περίοδον τοῦ πρώτου ἀνακτόρου καὶ πιθανῶς δὲν εἶναι παλαιότερος τῆς ΥΜΙα φάσεως. Αἱ τοιχογραφίαι τῶν περδίκων καὶ τῆς ταυρομαχίας χρονολογοῦνται πολὺ χαμηλά, εἰς τὴν ΥΜΙΙ φάσιν, ὅταν ὁ Ἔβανς τὰς θεωρεῖ πρωίμους εἰς τὴν ΥΜΙα περίοδον. Ὁ Ρυτοφόρος, μέρος τῆς Πομπῆς τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ, ἀσφαλῶς χρονολογουμένης εἰς τὴν ΥΜΙΙ περίοδον, δὲν δύναται νὰ ἀνήκη εἰς τὴν ΜΜΙΙΙ φάσιν. Οἱ γρούπες καλῶς ἐχρονολογήθησαν εἰς τὴν λήγουσαν 15ην ἔκατ., διὰ τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπαράδεκτος ἡ χρονολόγησις τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου εἰς τὴν ΜΜΙΙΙ (προφανῶς ἐγένετο σύγχυσις μὲ τὴν ἄλλην αἰθούσαν θρόνου τῆς Ἀνατολ. πτέρυγος, ἧς σώζεται μέρος τῆς ΜΜΙΙΙ διακοσμῆσεως). Ἐπίσης ἡ καταστροφή τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ δὲν ἐγένετο περὶ τὸ 1600, ἀλλὰ περὶ τὸ 1500 (τέλος τῆς ΥΜΙα φάσεως) καὶ ἐκ τούτου εἰς τὴν φάσιν ταύτην δεόν νὰ χρονολογηθοῦν αἱ τοιχογραφίαι τῶν βασιλικῶν κήπων (πιθήκων καὶ κυανοῦ πτηνοῦ). Αἱ τελευταῖαι ἔρευναι ἀπέδειξαν ἐπίσης ὅτι τὸ σύνολον τῶν πλαστικῶν ἀγγείων τῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς ἀνήκουν εἰς τὴν τρίτην προανακτορικὴν φάσιν (ΠΜΙΙΙ - ΜΜΙα) καὶ ὄχι εἰς τὰς παλαιότερας· ἐκ τούτου φαίνεται ὑψηλὴ ἡ χρονολόγησις τῶν πτηνομόρφων προχοϊσκῶν ἐκ Κουμάσας εἰς τὴν ΠΜΙΙ φάσιν. Εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς κεραμικῆς αἱ ἔρευναι τῶν τελευταίων ἐτῶν προσέφεραν ἀσφαλεῖς βάσεις· οὔτω οἱ ρυθμοὶ Ἁγ. Ὀνουφρίου καὶ Πύργου (εἰκ. 50 καὶ 50) ἀνήκουν εἰς τὴν ΠΜΙ φάσιν, τῆς Βασιλικῆς (εἰκ. 49) εἰς τὴν ΠΜΙΙΙ, τόσον τῶν κηλιδωτῶν ὅσον καὶ τῶν μετ' ὠχροῦ χρώματος (ὀλίγον ὑπερωτέρων τῶν πρώτων). Τὰ περισσότερα τοῦ ἀκιδωτοῦ ρυθμοῦ (*barbotine*) εἶναι τῆς ΜΜΙβ φάσεως, πάντα δὲ τὰ θαυμαστῆς τεχνικῆς καὶ διακοσμῆσεως καμαραϊκὰ σκεύη ἀκμῆς εἶναι ΜΜΙΙ (ὄχι λοιπὸν ΜΜΙ ἢ ΜΜΙΙΙ τὰ τῶν εἰκ. 54 - 56, 58, 59, 61). Ἡ ὠραία πρόχους μὲ τὴν πῶαν ἐκ Φαιστοῦ πρέπει νὰ ἀνήκη εἰς τὴν ΥΜΙα φάσιν καὶ ὄχι εἰς τὴν ΥΜΙβ, ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ πολύχρωμα μορφῆς κάδου μὲ ὀκτωειδεῖς λαβὰς ἀγγεῖα εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστερα τῆς ΜΜΙΙβ. Ὁ πίθος τῶν διπλῶν πελέκεων εἶναι ΥΜΙΙ καὶ ὄχι ΥΜΙβ καὶ ἀντιθέτως ὁ πίθος μὲ τὰ μέταλλα τῆς εἰκ. 70 εἶναι ΜΜΙΙβ καὶ ὄχι ΥΜΙΙ. Ὁ λουτήρ ἐκ Παχυάμμου καὶ ἡ σαρκοφάγος μὲ τὰ σύμβολα

ἐκ Παλαικάστρου ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρχομένην μετανακτορικὴν φάσιν ΥΜΙΙΙ α.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαφορῶν περὶ τὴν χρονολόγησιν ἐξαγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ εἶχε δηλωθῇ ἀπλῶς ἡ περίοδος καὶ ὄχι ἡ φάσις. Εἰς τὴν ἀπόλυτον χρονολογίαν (πίναξ σ. 118) εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν ὠρισμένοι τροποποιήσεις· ὁ πίναξ θὰ ἔδει νὰ καταρτισθῇ μὲ βάσιν τὰς ἱστορικὰς διαιρέσεις, δημιουργούσας τὰς περιόδους καὶ τὰς φάσεις τὸ τέρμα τῶν πρώτων ἀνακτόρων εἶναι περὶ τὸ 1700 π. Χ. (ὄχι τὸ 1750) καὶ ἡ ΜΜΙΙΙ β εἶναι ἀπὸ τὸ 1600 (ὄχι τὸ 1500)· ἡ ΥΜ περίοδος τελειώνει τὸ 1400 καὶ ὄχι τὸ 1500 (ὅπου τίθεται τὸ τέλος τῆς ΥΜΙα)· τέλος οἱ ὑπομινωικοὶ χρόνοι ἀρχοῦσι ἀσφαλῶς μετὰ τὸ 1100 (ὄχι τὸ 1150), ἀφοῦ ἡ Κάθοδος τῶν Δωριέων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τοποθετηθῇ ὑψηλότερον τῆς χρονολογίας ταύτης. Ἡ ἑλληνικὴ γραμματεία ἀναβιβάζεται νῦν μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πινακίδων τοῦ συστήματος Β τρία τέταρτα καὶ ὄχι ἡμισυ χιλιετηρίδος πρὸ τῆς κρατούσης χρονολογίας τοῦ Ὀμήρου.

Ἐπὶ τούτοις ὑπάρχουν μικραὶ ἀνακρίβειαι περὶ τὴν δήλωσιν τοῦ ὕλικου ἐξ ἧς τὰ ἀντικείμενα εἶναι κατασκευασμένα (οὕτω τὸ πῶμα Μόχλου εἶναι ἐκ σχιστολίθου, ὄχι στεατίτου, αἱ σφραγίδες τῆς εἰκ. 14 ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ὄχι λίθου, ἡ πυξίς τῶν σπειρῶν ἐκ Μαρωνιάς εἶναι ἐκ σχιστολίθου ὄχι πηλοῦ, μικρὰ λίθινα ἀγγεῖα ἐκ λιπαρίτου, σ. 74, δὲν γνωρίζω, τὸ σφράγισμα μὲ τὰ γυμνά δένδρα εἶναι ἐξ Ἀγ. Τριάδος ὄχι ἐκ Ζάκρου), ἢ ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν (τὸ ὠραῖον ρυτὸν ἐξ ὀψιανοῦ δὲν προέρχεται ἐκ Κνωσοῦ, ἀλλ' ἐκ Τυλίσου, καὶ ὁ τρίτων ἐκ λιπαρίτου ἐξ Ἀγ. Τριάδος καὶ ὄχι Κνωσοῦ, τὸ χαλκοῦν ἰππάριον ἐξ Ἀγ. Τριάδος καὶ ὄχι Τυλίσου, ἡ ΠΜ πρόχους τῆς εἰκ. 51 ἐξ Ἀγ. Ὀνουφρίου καὶ ὄχι ἐκ Κουμάσας). Ὁρισμένοι ἐρμηνεῖαι ἐπίσης δὲν εὐσταθοῦν ἢ ἔχουν πλέον παραμερισθῆ ὑπὸ ἄλλων εὐστοχωτέρων. Οὕτω τοῦ Ἰσσελεπῆ ἢ Κεφάλια ὠνομάσθη ὄχι ὡς Λόφος τοῦ Κυρίου (Θεοῦ), ἀλλ' ὡς ἀνήκουσα εἰς εὐκατάστατον ἰδιοκλήτην, Ἰσσελεπῆν τὸ Δωματίον τοῦ Θρόνου — τὸ ὅποιον βεβαίως δὲν εἶναι «ἐντυπωτικῶν διαστάσεων καὶ ὑψηλότερον τῶν ἄλλων δωματίων» — δὲν ὑπῆρξεν αἴθουσα ὑποδοχῶν (σ. 8), ἀλλ' αἴθουσα θρησκευτικῶν τελετουργιῶν· τὸ «μωσαϊκὸν πόλεως» ἀσφαλῶς δὲν ἦτο παιχνίδιον (σ. 29), ἀλλ' ἐνθητικὴ διακόσμησις ξυλίνου κιβωτίου· ἡ βόρειος ὑπόστυλος αἴθουσα εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς ἀγορὰ (ὡς ὁ Κ. ἐν σ. 30) ἢ διὰ τελωνιακὸν ἔλεγχον (ὡς ὁ Ἑβανς), μᾶλλον θὰ ἦτο αἴθουσα ἀναμονῆς τῶν εἰσερχομένων ἐκ τῆς ὁδοῦ τοῦ λιμένος. Τολμηρὰ εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ μικρὸν θέατρον θὰ ἐχρησίμευεν ὡς τόπος ὑποδοχῆς ξένων ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως· τὸ ἀντίστοιχον τῆς Φαιστοῦ δὲν εἶναι ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς. Ἡ ἐκδοχὴ κατακρημνίσεως μέρους τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος μετὰ τῆς συναφοῦς στοᾶς εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ δὲν ἐπιβεβαιουῦται ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων· εἶναι πιθανὸν ὅτι μέρος τῆς αὐλῆς παρέμενεν ἀνοικτόν, ἵνα ἐξασφαλίξεται ἡ θέα πρὸς τὴν πεδιάδα. Λίαν ἀμφίβολος εἶναι ἡ χρῆσις τῆς παραδόξου «ὑπογαίας» ὡς δεξαμενῆς (σ. 32). Πολλὰ τῶν δωματίων τῶν χαρακτηρισθέντων ὡς καθαρτήριοι δεξσμεναὶ ἦσαν πράγματι λουτρά, ἀφοῦ μάλιστα εὐρίσκονται παρὰ τὰ κύρια διαμερίσματα κατοικίας· τῶν παρομοίων ἐγκαταστάσεων τῶν χρησιμοποιηθεισῶν διὰ σκοποῦς καθαρτηρίους ἢ μορφῆ προήλθεν ἀκριβῶς ἐκ τῶν λουτρῶν· ἐκροὴ ὕδατος δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς τὸ λουτρὸν τῆς βασιλίσσης τῆς Κνωσοῦ (ἀντιθέτως ὁ Κ. σ. 34, 36). Τῶν κυκλικῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς ἀπεδείχθη ἤδη ἡ ὀλόλιθος καὶ θολωτὴ κατασκευή. Τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Χρυσολάκκου Μαλίων δὲν στηρίζεται εἰς διάφορον ἀρχὴν ἀπὸ τὰ λοιπὰ ΠΜ νεκροταφεῖα τῆς Ἀνατολ. Κρήτης· δὲν

εἶναι συγκρότημα ἐκ λιθοκτίστων νεκρικῶν οἰκιῶν (σ. 38), ἀλλ' ὡς ἐκεῖνα ἀπλᾶ περιφράγματα ταφικά. Οἱ βασιλικοὶ τάφοι τῶν Ἰσοπάτων καὶ Νότιος (Temple tomb) δὲν ὑπολείπονται αἰσθητῶς τῶν ἀντιστοιχῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος (σ. 41)

Εἰς τὰς τοιχογραφίας ὑπάρχει ἐπίσης παρερμηνεῖα στοιχείων τινῶν ὁ Πρίγκηψ τῶν Κρίνων δὲν παρεστάθη ἐρυθρός, ἀλλὰ ρόδιος, ἴσως εἰς ἐνδειξιν εὐγενείας· εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς ἐορτῆς εἰς ἐλαιῶνα δὲν παρίσταται τοῖχος (σ. 50), ἀλλ' ἄλλο πλακόστρωτος διάδρομος Ἡ τοιχογραφία τοῦ κροκοσυλλέκτου ὀρθῶς περιγράφεται ὡς παριστώσα πίθηκον — τοῦτο πρῶτος ἀπέδειξε διὰ μελέτης εἰς τὰ «Κρητ. Χρονικά» Α', 505 κ.έξ. ὁ ὑποφαινόμενος —, παρὰ ταῦτα ὁμοῦς εἰς τὴν εἰκόνα Π ἀπεδόθη κατὰ τὴν παλαιὰν συμπλήρωσιν τοῦ Ζιλλιερόν ὡς ἄνθρωπος. Εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῶν Κρίνων τῆς Ἀμνισοῦ ταῦτα δὲν παρίστανται μεταξὺ χαμηλῶν τοίχων (σ. 54), ἀλλ' εἰς βαθμιδωτὴν κητευτικὴν διάταξιν. Ἡ νέα ἐρμηνεῖα τοῦ κυβιστήματος τῆς ταυρομαχίας (σ. 57) δὲν φαίνεται πιθανὴ καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὰ γνωστὰ ἐξ ἄλλων ἀναλόγων πιραστιάσεων. Τὰ ὑψοῦντα εἰς χεῖρας γυναικεῖα εἰδώλια ἐκ Πετσοφᾶ (εἰκ. 35) ἀποκλείεται νὰ εἶναι θεότητες. Τὰ θέματα παραδόξων δαιμόνων τῶν σφραγισμάτων Ζακρου δὲν ἐδημιουργήθησαν λόγῳ ἐξαντλήσεως τῆς λοιπῆς θεματογραφίας (σ. 66), ἀλλ' ἀπὸ σκοποῦ, ἴσως διὰ θρησκευτικῶν λόγους. Εἰς τὰς παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων ἀγγείων ἐκ στεατίτου τῆς Ἀγ. Τριάδος ἡ διδομένη ἐρμηνεῖα (σ. 77 - 78) ἔχει ἐγκαταλειφθῆ· εἰς τὸ κύπελλον παρίσταται προσφορὰ λείας κυνηγίου καὶ ὄχι στρατιῶται μὲ ἀσπίδας· εἰς τὸ ἀγγεῖον μὲ τὴν παρέλασιν αἱ μορφαὶ μὲ τὰ ἐργαλεῖα ἀποκλείεται νὰ εἶναι συλλέκται ἐλαιοκάρπου· ἡ ἐρμηνεῖα τῶν ὡς θεριστῶν, λιχνιστῶν ἢ δεματιστῶν παραμένει πάντοτε ἢ ἰσχυροτέρα· οἱ ὀπισθεν τοῦ σειστροφόρου δὲν εἶναι γυναῖκες, οὐδὲ φέρουν ξενικὸν φόρεμα· ἀπλῶς τὰ στήθη τῶν εἶναι ἐξωγκωμένα ἐκ τῆς ἀναπνοῆς τοῦ ἄσματος· οὐδ' οἱ πίπτοντες εἶναι δύο, ἀλλ' εἰς μόνος. Ἡ ἄποψις περὶ τῆς ἐκ στεατίτου σφιγγὸς ἐξ Ἀγ. Τριάδος ὡς μελανοδοχείου (σ. 79), καίτοι ὑποστηρικθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐβανς, δὲν φαίνεται ἱκανοποιητικὴ· τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀγγείων μὲ λεκανίσκας προορίζεται διὰ προσφορὰς εἰς νεκροὺς ἢ εἰς τὴν θεότητα. Αἱ μικραὶ κεφαλαὶ νέγρων εἰς τὸ τεμάχιον τοιχογραφίας τὸ γνωστὸν ὡς Jewel Fresco δὲν ἐννοοῦνται ὡς ἐνώτια (σ. 72), ἀλλ' ὡς ἐξαρτήματα περιδεραίου. Εἰς τὴν παράστασιν τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῶν Ἰσοπάτων ἢ μία τῶν γυναικῶν εἶναι ἀναμφισβητήτως ἢ θεότης. Αἱ κεφαλαὶ τῶν γυναικῶν τούτων, ὡς καὶ εἰς ἄλλα παραδείγματα καὶ εἰς τὴν μικρὰν κουροτρόφον τοῦ Μαύρου Σπῆλιου (εἰκ. 17) δὲν λείπουν (σ. 70), ἀπλῶς εἶναι ἀτροφικαὶ πῶς. Ἡ τιάρα καὶ ὁ πῖλος τῶν θεοτήτων τῶν ὄψεων ἐκ φαγεντιανῆς εἶναι ζήτημα ἂν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς στέμματα (σ. 81 - 82). Ὁ ἐκ Τυλίσου χαλκοῦς λάτρις δὲν φέρει χειρόκτια πυγμαχίας, οὐδ' ἐμβαδὰς εἰς τοὺς πόδας· φορεῖ ἀπλῶς ψέλια καὶ περισφύρια. Ἡ ἔλλειψις ἐναργείας εἰς τὴν ἀπόδοσιν ἔφερον εἰς τὴν παρανόησιν ταύτην, ἔλλειψις ἣτις παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μικρὰ χαλκᾶ, ὡς εἰς τὴν μὲρὰν λάτριν ἐξ Ἀγ. Τριάδος (εἰκ. 40), ἣτις βεβαίως δὲν εἶναι ἡμιτελής.

Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς κιβδηλίας ὠρισμένων περιφήμων καταστάσεων ἀντικειμένων ἢ μαρτυρία τοῦ Κ. διὰ τὴν θεὰν τῆς Βοστώνης εἶναι λίαν πολύτιμος καὶ συμπίπτει πρὸς τὴν τοῦ Ξανθοῦδιδου (βλ. τὰ σημειώματά του δημοσιευθέντα εἰς τὰ «Κρητικὰ Χρονικά», Β' (1948) σ. 526). Καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ὑπεστήριξε πάντοτε τὴν γνησιότητα. Ὡς πρὸς τοὺς χρυσοὺς δακτυλίους τοῦ Μίνωος καὶ Νέστορος ἢ κιβδηλία τῶν δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένη, παρὰ τὰς σοφὰς

πυρραυρήσεις τοῦ δρ Biesantz· τὸ ἱστορικὸν ἰδίᾳ τοῦ πρώτου, τὸ ὁποῖον θὰ δημοσιεύσω προσεχῶς - αἱ εἰς τὸ βιβλίον παρατιθέμεναι πληροφορίες δὲν εἶναι ἀκριβεῖς — τείνουν νὰ βεβαιώσουν τὴν γνησιότητα, ὅποτε θὰ ἀπεδεικνύετο αὐτομάτως καὶ ἡ γνησιότης τοῦ δακτυλίου Νέστορος (ὡς ἔχοντος ἐντελῶς ὅμοιον μὲ κοκκίδωσιν διακοσμούμενον κρίκον).

*Ἐχω ἀμφιβολίας ἐπὶ ὠρισμένων ἄλλων σημείων: Ὅτι ἡ χειροτέρα κατάστασις διατηρήσεως τῶν ἀνακτόρων Φαιστοῦ καὶ Μαλίων ὀφείλεται εἰς ἐποικοδομήσεις καὶ ὅτι ἡ Κνωσὸς ἀπεκατεστάθη ὡς καλύτερον διατηρουμένη (σ. 20) ὅτι ὁ Ξανθουδίδης ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰ. Χατζηδάκη (σ. 20) ὅτι τὸ ἱερόν τοῦ Ἰωταίου Βασιλ. Τάφου ἐπεκοινώνει διὰ καταπακτικῆς μὲ τὴν κάτωθεν αὐτοῦ κρύπτην (σ. 42) ὅτι ἡ τελευταία φάσις τῆς τεχνικῆς τοῦ ρυθμοῦ Καμαρών φθάνει μεχοὶ τῆς πρωίμου 15ης ἑκατ.: ὅτι ὁ κασσίτερος ἤνυχετο ἀσφαλῶς ἐξ Ἀνατολίας (σ. 98) (ἢ ἐξ Ἰσπανίας προέλευσις εἶναι μᾶλλον πιθανή) ὅτι ἡ τεχνικὴ τῶν ἀκιδωτῶν ἀγγείων ἐγίνετο δι' ἐπισιτάλλεως ἐκλεπτυσμένου πηλοῦ (σ. 102) ὅτι κατὰ τὴν παλαιονακτορικὴν περίοδον ὑπάρχει ὀπισθοχώρησις εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολ. Κρήτης (σ. 104) ἀπλῶς ἐκεῖ δὲν ἀνεκαλύφθησαν εἰσὶν τὰ ἀσφαλῶς ὑπάρξαντα ἀνάκτορα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἀκτινοβολία εἶναι αἰσθητή) ὅτι ἡ μεταστροφὴ ἀπὸ τὸν διακοσμητικὸν γαμαραϊκὸν ρυθμὸν εἰς τὸν φυσιοκρατικὸν νεοανακτορικὸν προῆλθεν ἀποϊόμως λόγῳ ἴσως τῆς θελήσεως ἡγεμόνος τινος (σ. 108 ἡ μεταστροφὴ γίνεται βαθμιαίως καὶ δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ πάντα τὰ ἐνδιάμεσα στάδια) ὅτι οἱ ψευδέσσομοι ἀμφορεῖς ἐγένοντο εἰς ἀντικατάστασιν τῶν ρυτῶν (αὐτόθι· αἱ δύο σειραὶ εἶναι παράλληλοι καὶ ἡ χρῆσις τῶν σκευῶν τούτων πολὺ διάφορος).

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις κατ' οὐδὲν μειώνουν τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ διαφωτιστικὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐν τῶν καλύτερων ἐξ ὧσων ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀντάξιον τοῦ σοφοῦ ἐπιστήμονος, μοναδικῆς ὑπηρεσίας προσενεγκόντος εἰς τὴν προῖστορικὴν καὶ κλασσικὴν ἀρχαιολογίαν. Ὅτι ἔξακουθεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης θερμὸς φίλος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Κρήτης γίνεται αἰσθητὸν ἀμέσως εἰς πάντα διεξερχόμενον τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον.

N. ΠΛΑΤΩΝ